

JEGYZET

NACIONALIZMUS

A náció a *natus* szóból ered. Latinul “születettet” jelent, és arra utal, hogy valakik a születésüktől fogva tartoznak össze. Hogyan lett ebből a látszólag ártatlan közösségi tudatból vészterhes ideológia?

Kevesen tartják számon, hogy a náció ellentéte eredetileg a *démosz* volt (a görög *démé* szóból), amely területi közösséget jelentett. A forradalmi újítás ebben az lehetett, hogy a politikai hatalmat nem a születés, hanem az együtt élés jogán birtokolta a közösség. Az egyén mindkét esetben osztozik a közösség sorsában. De míg születési joron a közösség múltját kell vállalnia az egyénnek, addig az együtt élés közös jelent és jövőt ígér.

Mindkét közösségi együttélés megszülte a maga politikai világmagyarázatát. A démoszra hivatkozik valamennyi demokrácia, a nációra minden nacionalizmus. Mindkettő olyan politikai ideológia, amely átítatja a közösség kultúráját, meghatározza intézményeit, magatartásait és normáit.

Terjed-e nálunk a nacionalizmus? Törvényszerű-e, hogy az összeomló Szovjetunió hatalmi vákuumában – Európa keleti térfelén – ismét a nacionalizmus legyen a meghatározó “politikai kultúra”? Van-e különbség nemzeti identitástudat és nacionalizmus között? Jó-e az egyik, rossz-e a másik? Végző soron ezt kérdezzük, amikor kisebbségi diákjainkat tanítjuk.

Sajnos, ma újra divat azt válaszolni, hogy az én szimbólumaim, történelmem, anyanyelvem a nemzeti identitástudat kifejezői, az ő földrajza, államapparátusa és iskolarendszere viszont a nacionalizmust szolgálja. Mint ahogy divatossá vált az írásztal-politológia is, amely semmiféle kötődésről sem akar tudni, a liberalizmus és a tolerancia jegyében. Ha a Holdról emberek szállnának közeink – ahogy Bosznia fölé szállnak az amerikai segélyszállítók –, identitásunk tudatát minden vonatkozó kutatás szerint meghökkentően egyformának találják.

Minden nemzeti identitásnak történeti gyökerei vannak: a nemzeti azonosság tudata történeti tudat. Nem véletlen, hogy a felszabadulás nagy periódusaiban virágzott a nemzeti történetírás; ma is. Az a vita, hogy vajon melyik történelem az igazi, nem mai keletű, legfőljebb csak nem figyelünk

eléggé rá. Igaz és hamis történetírók mindig voltak, ahogyan igaz és hamis proféták is, mivel a történelemnek mindig van érvényes értelmezése a közösség számára, és van destruktív, közösséget romboló értelmezése is. Nem a történelem maga, hanem annak értelmezése a fontos a nemzeti azonosság tudata szempontjából; akkor is, ha a tények pusztá felsorolásának látszik (egy régészeti lelet, egy okirati utalás).

E történeti értelmezések egyik fontos mondanivalója, hogy az egy nemzethez tartozók “választott nép”. Abban az értelemben legalábbis, hogy máig fennmaradtak a történelem viharában; de azért is, mert egyfajta “küldetésük” van. A nemzet hivatása, hogy teljesítse, amit a sors rábízott: hazát teremtsen a közösség tagjainak, elfogadható életet mindenkinek, aki a néphez tartozik, jövőt azoknak, akik a mai generáció helyébe lépnek. A “ki-választottság” néha még ennél is több. A történet éppen azt demonstrálja, hogy ennek a nemzetnek (az adott nemzetnek) a sorsa törvényszerűen alakul, és akárhogy fordul is, végül jóra fordul.

A nemzet nem föltétlenül fedi a népet, még kevésbé az államot, a társadalmat vagy az országot. A nemzet tagjai a választottak, akik hordozzák, demonstrálják és betöltik a sorsot. Minden nemzeti történelemnek megvan a maga történeti arcképcsarnoka, “vezérlő csillagai”, történelmi hősei. Nincs nemzeti történelem e vezérlő csillagok nélkül. Néha többféle arcképcsarnok is él egymás mellett, egymásra rétegződve. A 19. század magyar nemzeti romantikáját megelőzte egy másik (Árpád, Mátyás, Rákóczi); az amerikai Dél “alapító atyái” mellé a polgárháború után lassan felsorakoztak az amerikai Észak alapítói (a Mayflower hajóról partra szállók). Ők a választottak. A nemzeti tudat nemcsak közösségi tudat, hanem a választottság tudata is. A nacionalizmus eredetileg nem populista ideológia; nem a tömegeké, hanem az arisztokratáké. A nacionalizmus nem a többség ideológiája, hanem az elzárkózó kisebbségé.

A “küldetés”, amelyet a választottak betöltenek, rendszerint hosszú vándorlás, hajóút, nagy kaland, mítikus utazás, telve életveszéllyel és élet-halál küzdelmekkel. Célja többnyire egy új világ, egy másik haza, egy föld, amely ősi joron eredetileg az

övek. Illusztrációkért nem kell a szomszédba mennünk. Délkelet-Európában talán nincs is nemzeti tudat, amelyben ne volna föltalálható az “ígéret földje”. Közös bennük, hogy ilyen föld geográfiailag valóban létezik; legföljebb nem ott és nem úgy, ahogyan az a nemzeti tudatban szerepel. Kézzelel foghatóvá teszi, földrajzilag megalapozza tehát a nemzeti tudatot; mégsem érhető el a magateljességében soha sem. Az ígéret földje talán nem is arra való (akkor sem, ha politikai erők és hatalmi döntések erre hivatkozva csatolnak oda és vissza területeket). Az ígéret földje arra szolgál, hogy a küldetés tudatát reálissá és konkrétá tegye: szimbolizálja azt a küldetést, amelyre a választottakat a történelem kiszemelte.

Nemcsak az “ígéret földje” szimbolizálja ezt a küldetést. Minden nemzeti történelem tele van szimbólumokkal. Nem egyszerű jelképek ezek, mint az újelző táblák vagy a villanyrendőr. A szimbólumok nemcsak jelzik a nemzet történetét, hanem egyben maguk is részei a történeti hagyománynak. A címer, a korona, a lobogó annál hitelesebb, mennél régibb, és hitelét veszti, ha kiderül, hogy hamisítvány. Szentnek kijáró tisztelet azért övezi a nemzet szimbólumait, mert részei a közösség történeti örökségének. Használatuk és gyalázásuk nem egyszerű vandalizmus, amely a közlekedést veszélyeztetné, hanem egyben a közösség létének kétségbe vonása is.

A nemzeti történelem fordulópontjaira nemzeti ünnepeinken emlékezünk. A nemzeti történelemnek ugyanis vannak szakaszai, amikor a nemzet válaszúthoz jut. Ezeket a szakaszokat “sűrűsödik” a történelem, néhány hét, hónap vagy év alatt több történik vele, mint máskor évtizedeken vagy századokon át. A történeti hősokeket erejük teljében látjuk itt, a dráma tragédiává, a győzelem dicsőségé válik (és fordítva). Az idő “kifordul a sarkából” vagy még inkább “beteljesedik”. Erre nemcsak emlékeznie kell a közösségnek, hanem újra végig élni, eljátszani és ezáltal ismét részt venni benne; hiszen ez adja meg a közösség létének értelmét.

Sem a közösség, sem az egyén nem lehet megazonosság tudat nélkül. E szükséglet mintegy velünk született, tudatunkkal együtt formálódik, és mindenképp kielégítésre vár. Megtagadni az azonosság tudatát az egyéntől annyi, mit örületbe kergetni; elrabolni a közösség identitását pedig a közösség fölbomlását jelenti. Elmagyarázni tehát, hogy a közösség története “nem igaz”, egyrészt hiábavaló, másrészt destruktív. A nemzeti identitás tudat egyéni és közösségi szükségletből táplálkozik, és ezt a szükségletet történeti események-

kel, szimbólumokkal és hősokekkel elégíti ki. “Mitőlógiátlanítani” lehet ugyan ezt a történeti tudatot, de kielégítetlenül hagyni nem szabad. Tudnunk kell azonban – tanárként és értelmiségiként –, hogy e közösségi szükséglettel politikailag súlyosan vissza is lehet élni. A nacionalizmus mint politikai ideológia nem egyszerűen válasz az identitás válságára, hanem jogosítvány arra, hogy valamely csoport a politikai hatalmat “a nemzet” nevében megragadja és kisajátítsa.

Maga a nacionalizmus – mint politikai ideológia – eredendően konzervatív és arisztokratikus; történeti érveket kínál egy választott csoport hatalomgyakorlásához. Pusztító tömegideológia akkor válik belőle, ha egy társadalom legszélesebb köreit sikerül vele átíratni; ha maga a “nép” fogadja el, hogy úgy, ahogy van, választott, történeti okokból jogosult az “ígéret földjére” és el kell érnie a beteljesült igazságot. A társadalmi igazságot ígérő szocialisztikus utópiák és a konzervatív nacionalizmusok ötvözetei bizonyultak századunk leg-erőteljesebb politikai ideológiáinak, ilyenek szolgálták a 20. század pusztító önkényuralmait.

Hogyan védekezzünk az ilyen ideológia hatásai ellen? Meg tudjuk-e védeni tőlük önmagunkat és a ránk bízottakat? Történeti bizonyítékaink vannak rá, hogy, sajnos, sem idősök, sem fiatalok nincsenek eleve védett helyzetben. Hiú ábránd tehát abban reménykedni, hogy az emberiség előbb-utóbb kinövi a saját közösségi törvényszerűségeit, hiszen a nacionalizmus mindig fontos és létező egyéni, közösségi szükségletre ígér írt. A felvilágosítás és történetkritika sem biztosíték rá, hogy a nacionalizmussal szemben egyszer s mindenkorra ellenállók lehetünk; sőt, a túlzott kritika olyan elvonó kúra, amely előbb-utóbb akár a visszájára is fordulhat.

Elkötelezett kollektívizmus vagy szociálisan érzéketlen liberalizmus helyett az igazi megoldást a demokrácia ígéri. A demokrácia új közösségtudat, amely elsősorban nem a közösen átélt történelemre, hanem az elfogadott együttélési törvényekre alapoz. A demokrácia nem hatalomgyakorlás a nemzet nevében, hanem kormányzás a meghozott törvények alapján.

Magánéletünket meghatározzák – mindig meg is fogják határozni – egyéni kötődéseink, értékvalásztásaink és személyes történelmünk: azonosságunk (nemzeti identitásunk) tudata. A közéletben azonban nem kiválasztás, sors vagy közös múlt igazít el, hanem törvényeink. S előttük mind egyenlőek vagyunk.

Kozma Tamás